

УДК 811.111:91+315.614(100)

Дмитро Дроздовський (Київ)

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ АУТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У РОМАНІ «ДИВНИЙ ВИПАДОК ІЗ СОБАКОЮ ВНОЧІ» МАРКА ГЕДДОНА: ДИСКУРС ПОСТ-ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Роман «Дивний випадок із собакою вночі» Марка Геддона досліджено як приклад британського літературного пост-постмодернізму, що визначає передусім нову, порівняно з постмодернізмом, філософську проблематику. На матеріалі історії про п'ятнадцятирічного хлопця, який страждає на аутизм, досліджено епістемологічні проблеми, пов'язані з розумінням світу і можливістю встановлення істини. Розкрито особливості сприйняття дійсності героєм, який від народження має деформовані когнітивні процеси. Окреслено різні епістемологічні концепції (критичний раціоналізм, класична (кореспондентська) концепція, когерентна теорія істини, конвенціоналістська концепція), які притаманні пізнавальній діяльності протагоніста.

Ключові слова: пост-постмодернізм, сучасна англійська література, «Дивний випадок із собакою вночі», епістемологія, Карл Поппер.

Роман «Дивний випадок із собакою вночі» (2003) Марка Геддона — приклад британської пост-постмодерністської літератури, у епістемологічному центрі якої — філософська проблематика пізнання світу та можливість встановлення істини. Твір написано від першої особи, п'ятнадцятирічного юнака (у творі зазначено, що йому 15 років 3 місяці і 2 дні), який хворіє на аутизм. Аналізований роман — ілюстрація мислення такої людини, яка водночас наділена особливим типом раціональності, здатна керуватися математичною логікою і позбавлена емоційності.

П'ятнадцятирічний Крістофер пізнає навколишню дійсність за допомогою логіки, він не вмє казати неправди і не розпізнає людських емоцій. Царина емоційного деформована у хлопця, який, наприклад, не може вживати їжі, якщо вона складається з різних компонентів, котрі доторкаються одне до одного, або ніколи не куштує того, що має коричневий колір. У такий спосіб заперечується концепція пізнання реальності, яку свого часу запропонував Джон Локк. Філософ стверджував, що «людина одержує свої знання про світ через органи чуття. Зусиллями розуму сигнали органів чуття перетворюються на достовірний образ світу, якому людина може цілком довіряти» [8, с. 268]. Проте у романі показано, що чуттєве пізнання реальності детермінує у юнакові, який страждає на аутизм, неадекватні емоційні та психологічно-поведінкові реакції (крик або ескапізм), натомість раціонально-математичне розкладання світу на прості чинники уможливує психоемоційну стабільність та адекватність із точки зору людського середовища. Герой зауважує: «Я не люблю, коли на мене кричать. Тоді я боюся, що мене можуть вдарити або зачепити, і взагалі не знати що може статися далі» [2, с. 10].

У цій статті мовитиметься про філософські концепції пізнання істини, які знаходять особливу художню репрезентацію у романі Геддона. Так, мислення Крістофера, спосіб когнітивного препарування світу дає підстави говорити про висвітлення у романі одразу кількох епістемологічних концепцій.

Окрім того, окреслена і проблема можливого конструювання всередині людини реальності, апріорі тотожної зовнішній дійсності й водночас собі (самість = зовнішній світ, Я = не-Я). Варто зауважити, що зазначена філософська проблема в особливий спосіб представлена у працях представників класичної німецької філософії, зокрема у Йоганна Готліба Фіхте. Борис Шалагінов наголошує: «Фіхте проповідував, що акт осягнення реальності, набуття знань про світ є обов'язковою умовою існування самого індивіда. Абсолютне "Я" висуває перешкоду у вигляді "Не-Я" і тим самим окреслює межі мого власного "Я", тобто формує його. Для Фіхте основою тут прислужилася думка Канта про те, що культурою є притаманна тільки людині

здатність ставити перед собою віддалені, а не лише емпіричні цілі. Не тільки культура існує доти, доки людський рід здатний ставити перед собою віддалені цілі, а й сам індивід, його «Я» існує доти, доки триває процес висування перешкоди і її долання. Це і був знаменитий «етичний імператив» Фіхте» [9, с. 39–40]. Для Крістофера «Я» проходить через перешкоди, пов'язані з розслідуванням убивства сусідського пуделя. Саме під час розв'язання цієї ситуації відбувається репрезентація різних філософських теорій, пов'язаних із пізнанням істини.

Важливо звернути увагу на композиційно-структурні особливості роману. У ньому для нумерації розділів використано лише «прості числа» (числа, які діляться тільки на себе). «Прості числа <...>. Мені здається, що вони подібні на саме життя. Вони і уже логічні, але вам ніколи не вдасться придумати універсальні правила для їх визначення, навіть якщо ви будете думати над цим усе життя» [2, с. 19]. Крістофер постає своєрідним образом людини-«простого числа», або «простої людини». За Геддоном, «проста людина» — це людина, яка тотожна тільки собі. Крістофер — герой, який не має здатності пізнавати світ чуттєво, він не вміє розпізнавати людських емоцій, а отже, світ, позначений емоційністю, неприступний для нього.

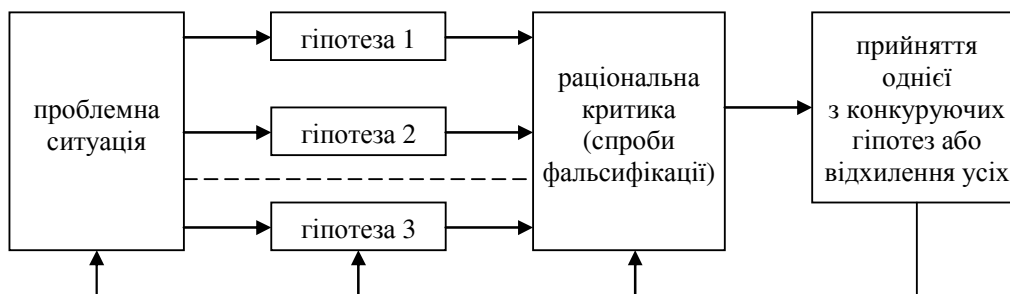
Брак емоційного компонента в свідомості («Я») Крістофера позначається на особливому світовідчутті і на формах інтерпретації дійсності. Так, коли юнак дізнається про смерть матері, то в його уяві постають біологізовані картинки, які читачеві репрезентовані шляхом переказування сюжету про розкладання людського тіла на молекули, що згодом у процесі біохімічних реакцій взаємодіють із довкіллям.

На думку протагоніста, усі негаразди відбуваються в житті через те, що людина не здатна керуватися логікою, а отже, сприймає речі шляхом віри.

На прикладі аутичної свідомості головного героя у творі візуалізовано кілька епістемологічних теорій. Епістемологічні питання, експліковані в романі, передусім суголосні теоретичним постулатам австрійського філософа Карла Поппера, який розробив і обґрунтував теорію критичного раціоналізму.

Ідея Поппера полягає в тому, що пізнання «здійснюється не шляхом індукції від окремих спостережуваних фактів до загальних положень (як вважали прибічники класичного емпіризму і позитивізму) і не шляхом дедукції від найзагальніших самоочевидних і безсумнівних істин чистого розуму (як вважали прибічники класичного раціоналізму), а шляхом проб і помилок, припущень і спростувань, висунення гіпотез і їх раціональної критики. Ця ідея виражається поняттям гіпотетико-дедуктивного методу і передбачає також відмінне від класичного розуміння поняття раціональності» [7, с. 72]. Аналогічним чином у романі розкрито свідомість Крістофера, який доходить істини саме гіпотетико-дедуктивним шляхом, послуговуючись припущеннями і спростовуючи їх.

Згодом Поппер уточнює теорію, акцентуючи на тому, що в кожній проблемній ситуації люди мають справу не з однією, а з кількома гіпотезами. Стратегії розслідування убивства пуделя або «смерті» матері також підпорядковуються цьому принципу: візуалізації кількох гіпотез, які розум Крістофера або підтверджує, або спростовує:

Доречно згадати ще одне поняття теорії Поппера — принцип фаллібілізму, за допомогою якого стверджується думка, що «ми ніколи не можемо бути цілком упевнені у істинності тих або інших теорій. Навіть найкращі наукові теорії — лише гіпотези, які поки що не фальсифіковані, але можливо і ймовірно будуть фальсифіковані та замінені на кращі теорії у майбутньому» [7, с. 82]. Концепція фаллібілізму Поппера актуалізована в сюжеті, пов'язаному

зі «смертю» матері протагоніста. Під кінець роману Крістоферу вдається розв'язати цю загадку і встановити, що його матір насправді не померла. Проте спершу хлопець повністю покладається на слова батька, які запускають у ньому програму сприйняття своєї матері як людини, котрої більше немає у фізичному світі.

Роман Геддона — репрезентація одразу кількох теорій пізнання реальності та істини.

1. Класична (кореспондентська) концепція передбачає, що «під істиною розуміється відповідність людських знань реальному положенню справ, об'єктивній дійсності» [6, с. 38]. Поліцейські в романі втілюють саме таке розуміння істини: перебування Крістофера поряд із вилами і пуделем — ознака того, що хлопець убив пса.

2. Когерентна теорія істини в одній із версій звучить так: «істинною повинна бути визнана та гіпотеза, яка не суперечить фундаментальному знанню, що існує в науці» [6, с. 40]. Міркування Крістофера про сузір'я, розширення Всесвіту і смерть людини як біологічної істоти та її перехід в інші природні об'єкти (на рівні молекулярного обміну) — приклад репрезентації цієї теорії.

3. Конвенціоналістська концепція (Анрі Пуанкаре) стверджує, що істина — «це продукт певної угоди (частіше негласної) між учасниками пізнавального процесу» [6, с. 41]. Саме такою «угодою» постає історія про смерть матері Крістофера — угода, ініціатор якої — батько.

Ще один різновид кореспондентської теорії істини — теорія відображення Людвіга Вітгенштайна. У праці «Tractatus logico-philosophicus» [див.: 1] він писав, що, очистивши мову і наблизивши її до формальної мови логіки, можна розв'язати ті філософські проблеми, джерело яких не складність речі, а недосконалість мови. «Світ, на думку Вітгенштайна, простий. Він складається з атомарних фактів. Мова є відображенням світу. Тому вона повинна складатись з атомарних речень. Якщо речення, з яких складається мова, відображають те, що насправді існує, то вони істинні, якщо ж вони описують щось, що не є атомарним фактом дійсності, то вони хибні» [10, с. 195]. Аналогічні погляди притаманні Крістоферу, який через порушення мислить в особливий спосіб: уникаючи складних синтаксичних конструкцій і метафор, прагнучи послуговуватися «атомарними реченнями», які постають проекцією «реального світу». Вітгенштайн вважав істинним тільки таке висловлювання, яке відображає справжній стан речей. Саме цього і прагне досягти Крістофер, який не розуміє художньої мови романів на кшталт «Я зроблений із криці, срібла та звичайного болота» [2, с. 11].

Отже, аутичний, іманентно «хворий» розум юнака в романі репрезентований як такий, що має особливі моделі світосприйняття. Герой роману Геддона заперечує імпліцитні й конотативні значення слів, акцентуючи передусім на значенні денотативному. У такому разі доцільно говорити про те, що аналізований роман порушує складну проблематику з царини філософії мови: наскільки те, що існує в мові, позначає реальний об'єктивний світ; чи може у мові бути те, чого немає в реальності? Крістофер на мовному рівні прагне будь-що уникнути того, чого не відбулося в реальному часі і просторі. Аутична свідомість репрезентована як особлива, така, що не може сприймати дійсності за допомогою емоцій та відчуттів, проте не поступається неаутичній свідомості, якщо послуговується раціоналістичними настановами, в основі яких — настанова на об'єктивне знання.

Список використаної літератури:

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження; [пер. з нім. Є. Попович] / Людвіг Вітгенштайн. — К.: Основи, 1995. — 311 с.
2. Геддон М. Дивний випадок із собакою вночі / Марк Геддон; [пер. з англ. Лотта Мейдз]. — Львів: Кальварія, 2010. — 216 с.
3. Поппер К. Истина, рациональность и рост научного знания / Карл Поппер // Предположения и опровержения. — М.: АСТ, Ермак, 2004. — С. 359–419.
4. Поппер К. Логика научного исследования / Карл Поппер. — М.: Республика, 2004. — 447 с.
5. Поппер К. Объективное знание. Эволюционный поход / Карл Поппер. — М.: Эдиториал УРСС, 2002. — 384 с.
6. Руденко О. Истина в епистемологии та філософії науки / О. Руденко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. — К. — 2009. — № 91–93. — С. 38–41.

7. Сепетий Д. Критичний раціоналізм Карла Поппера: пізнання шляхом проб і помилок, припущень і спростувань / Д. Сепетий // Гуманітарний вісник ЗДІА. — Запоріжжя, 2010. — Випуск 40. — С. 71–84.
8. Шалагінов Б. Зарубіжна література. Від античності до початку XIX сторіччя: історико-естетичний нарис / Борис Шалагінов. — К.: ВД «Києво-Могилянська Академія», 2004. — 355 с.
9. Шалагінов Б. «Магічний ідеалізм» Новалиса / Борис Шалагінов // Вікно в світ: німецькомовні літератури. — 2005. — № 1. — С. 38–44.
10. Шепетяк О. Теорія кореспондентності істини / О. Шепетяк // Практична філософія. Науковий журнал. — К. — 2009. — № 2(32) — С. 192–196.
11. Haddon M. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time / Mark Haddon. — London: Vintage, 2004. — 226 p.

Epistemology of the Autistic Consciousness in Mark Haddon's Novel «The Curious Incident of the Dog in the Night-Time»: Post-Postmodernistic Discourse

Mark Haddon's novel «The Curious Incident of the Dog in the Night-Time» has been discussed in the article as an example of the contemporary British post-postmodernism that outlines new philosophical perspective comparing to the postmodern writings. Taking into account the personal history of the fifteen-year teenager who suffers from autism the epistemological problems related to understanding of the world and the possibility of establishing the truth have been spotlighted by the scholar. The peculiarities of the protagonist's perception of reality (he has deformed cognitive processes) have been studied. Various epistemological concepts (critical rationalism, classical (correspondent) concept, coherent theory of truth, etc) have been analyzed grounding on the cognitive activity of the protagonist.

Key words: post-postmodernism, contemporary English literature, «The Curious Incident of the Dog in the Night-Time», epistemology, K. Popper.